

Стаття поширюється на умовах  
ліцензії відкритого доступу CC BY-NC-ND

УДК 338.48-32+712]:338.246.8(477.41/.42+477.51)»366»  
DOI 10.69550/3041-1467.10.361971

**Олексій ТРАЧУК**

кандидат історичних наук, старший науковий співробітник Науково-дослідного інституту українознавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (oleksakolo@gmail.com)

**ORCID:** 0000-0003-3490-8626

**Ігор ВИННИЧЕНКО**

кандидат географічних наук, доцент кафедри країнознавства та туризму, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (ingvar80@ukr.net)

**ORCID:** 0000-0003-3709-5528

**ResearcherID:** HTQ-1060-2023

**ScopusID:** 58066971600

**Любов ОТРОШКО**

молодша наукова співробітниця Науково-дослідного інституту українознавства, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, вул. Володимирська, 60, м. Київ, Україна, індекс 01033 (otroshkoliubov@gmail.com)

**ORCID:** 0000-0002-1204-7493

**ScopusID:** 58684493700

**Oleksii TRACHUK**

PhD (History), Senior research fellow of Research Institute of Ukrainian Studies of Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01033 (oleksakolo@gmail.com)

**Ihor VYNNYCHENKO**

PhD (Geography), Associate Professor, Department of Regional Studies and Tourism, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01033 (ingvar80@ukr.net)

**Liubov OTROSHKO**

Junior research fellow of Research Institute of Ukrainian Studies, Taras Shevchenko National University of Kyiv, 60, Volodymyrska Street, Kyiv, Ukraine, postal code 01033 (otroshkoliubov@gmail.com)

**Бібліографічний опис статті:** Трачук, О., Винниченко, І., Отрошко, Л. (2026). Українознавча туристично-екскурсійна концепція в контексті повоєнного відновлення Українського Полісся. *Axis Europae*, 10, 159–172. doi: 10.69550/3041-1467.10.361971

**Bibliographic Description of the Article:** Trachuk, O., Vynnychenko, I., & Otroshko, L. (2026). Ukrainian studies tourism and excursion concept in the context of the post-war restoration of Ukrainian Polissya *Axis Europae*, 10, 159–172. doi: 10.69550/3041-1467.10.361971 [in Ukrainian].

## УКРАЇНОЗНАВЧА ТУРИСТИЧНО-ЕКСКУРСІЙНА КОНЦЕПЦІЯ В КОНТЕКСТІ ПОВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІССЯ

**Анотація.** *Мета дослідження* – представити українознавчу туристично-екскурсійну концепцію в контексті повоєнного відновлення Українського Полісся (Київщина, Житомирщина, Чернігівщина) з метою подальшого впровадження в освітній процес, а також у туристичну галузь та економіку України. **Методологія дослідження.** Комплексне міждисциплінарне дослідження етнокультурної спадщини Українського Полісся, побудоване на основі загальнонаукових та спеціальних принципів, прийомів і методів, розроблених фахівцями різних галузей вітчизняної гуманітарної науки (історичних, краєзнавчих, українознавчих, географічних, туризмологічних, етнологічних, етнографічних, релігієзнавчих, соціологічних, археологічних та ін.). **Наукова новизна.** Концепція представляє принципово нову модель, побудовану на основі визначеної законодавчою базою кластерної методології у вигляді розробки та створення структури археоетнопарків на Українському Поліссі, що можуть використовуватися для повоєнного відновлення регіону за схемою «Влада – Бізнес – Університет». **Висновки.** Концептуальні засади українознавчої туристично-екскурсійної діяльності включають різні аспекти: археологічні; етнологічні; релігієзнавчі; туризмологічні; краєзнавчі, соціально-психологічні; інклюзивні; етнокультурні, правові та ін. Можуть бути впроваджені через співпрацю університетів, бізнесу та територіальних громад шляхом створення туристичних кластерів – археоетнопарків на Українському Поліссі й сприяти повоєнному відновленню і збереженню культурної спадщини, підвищенню туристичної привабливості регіону та залученню бізнесових інвестицій в Україну.

**Ключові слова.** Українське Полісся, українознавча туристично-екскурсійна концепція; повоєнне відновлення, туристичний кластер, археоетнопарк.

## UKRAINIAN STUDIES TOURISM AND EXCURSION CONCEPT IN THE CONTEXT OF THE POST-WAR RESTORATION OF UKRAINIAN POLISSYA

**Annotation.** *The purpose of the study* is to present a Ukrainian-based tourism and excursion concept in the context of the post-war restoration of Ukrainian Polissya (Kyiv, Zhytomyr, Chernihiv regions) with the aim of further implementation in the educational process, as well as in the tourism industry and economy of Ukraine. **Research methodology.** A comprehensive interdisciplinary study of the ethnocultural heritage of Ukrainian Polissya is built based on general scientific and special principles, techniques and methods developed

by specialists in various fields of the humanities (historical, local history, Ukrainian studies, geographical, tourism, ethnological, ethnographic, religious studies, sociological, anthropological, archaeological, ethno-philosophical, etc.). **Scientific novelty.** The concept represents a fundamentally new model, built based on the cluster methodology defined by the legislative framework in the form of the development and creation of a structure of archeological parks in Ukrainian Polissya, which can be used scheme «Government – Business – University» for the post-war restoration of the region according. **Conclusions.** The conceptual foundations of Ukrainian tourism and excursion activities include various aspects: archaeological; ethnological; religious; tourism; local history, socio-psychological; inclusive; ethno-cultural, legal, etc. They can be implemented through cooperation between universities, business and territorial communities by creating tourist clusters – archeological and ethno-parks in Ukrainian Polissya and contribute to the post-war restoration and preservation of cultural heritage, increasing the tourist attractiveness of the region and attracting business investments to Ukraine.

**Keywords:** Ukrainian Polissya, Ukrainian studies tourism and excursion concept; post-war restoration, tourist cluster; archaeological and ethnocultural park.

**Постановка проблеми.** Українознавча концепція туристично-екскурсійної діяльності (далі – Концепція) розробляється в межах науково-дослідної роботи (далі – НДР) «Матеріальні та духовні втрати населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та їх подолання» (2025 – 2027 рр., державний реєстраційний № 0125U002317, керівник – О. Трачук), що виконується Науково-дослідним інститутом українознавства (далі – НДІ українознавства), спільно з кафедрами країнознавства та туризму і археології та музеєзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка (далі – КНУ).

Особливістю, що відрізняє Концепцію від інших, є її міждисциплінарний характер. Українознавство як інтегративна галузь сучасної гуманітарної науки дає цілісне уявлення про досліджувану проблему, поєднує результати напрацьованих підходів, принципів і методів різних гуманітарних наук та створює концептуальну наукову продукцію для подальшої імплементації до наукового, освітнього та економічного європейського середовища.

Згідно з Концепцією, як визначального науково-практичного задуму, у руслі якого виконуються заплановані завдання міждисциплінарної НДР, створюються бази даних, наукові статті, туристичні маршрути, тексти екскурсій, розділи монографій, відеоролики, фільми, презентації та ін., що можуть використовуватися для повоєнного відновлення Українського Полісся.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** На базі навчальних та наукових підрозділів КНУ міждисциплінарне дослідження проводиться вперше з метою висвітлення інноваційних можливостей співпраці між університетським науково-освітнім середовищем, владою та бізнесом, а також розвитку університетських дослідницьких традицій.

Особлива увага туризмологи приділяють дослідженню втрат ресурсів для українського туризму, історичної і культурної спадщини, спричинених повномасштабною російською агресією та шляхів їх відновлення (Любіцева, Бучко, Патрушева, Кочеткова, 2023).

Моніторинг пошкоджень культурної спадщини Українського Полісся здійснюється у співпраці КНУ з Інститутом археології Національної академії

наук України (далі – ІА НАНУ) та міжнародних інституцій, зокрема Німецького археологічного інституту, об'єднуючи зусилля археологів у межах спільних проєктів (Моніторинг археологічних об'єктів під час війни; Буйських, Івакін, Зоценко, Шидловський, 2023). Така інституційна взаємодія забезпечує фіксацію втрат, розробку рекомендацій і представлення результатів у міжнародному науковому просторі (Іванисько, Казакевич, Шидловський, 2024; Чу, Шидловський, Майєр, 2025).

Напрацьований університетський досвід використовується для організації роботи комплексних українознавчих експедицій «Полісся – 2025, 2026», присвячених дослідженню матеріальних і духовних втрат населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни та пошуку шляхів їх відновлення (Трачук, Лозко, Шидловський та ін., 2025, с. 261; Матеріальні і духовні втрати, 2026).

**Методологія дослідження.** Міждисциплінарне дослідження етнокультурної спадщини Полісся базується на широкій теоретико-методологічній основі та поєднанні загальнонаукових і спеціальних методів (польові дослідження, інтерв'ю, фіксація пошкоджень, відеодокументація, архівна робота) для аналізу джерел і виявлення втрат, спричинених війною.

**Мета:** представити українознавчу туристично-екскурсійну концепцію в контексті повного відновлення Українського Полісся (Київщина, Житомирщина, Чернігівщина).

**Виклад основного матеріалу.** Потреба у розробці та впровадженні нової моделі Концепції в Україні зумовлена одночасно євроінтеграційним курсом держави, що був чітко задекларований суспільством з 2014 року, та загрозами пошкодження і знищення матеріальної й духовної культурної спадщини внаслідок тривалої російсько-української війни. У цьому контексті актуалізується імплементація кластерної європейської моделі відновлення, орієнтованої на потреби людини та розвиток територіальних громад, що передбачає інтеграцію туристичного сектору України до європейського економічного простору через адаптацію національного законодавства до норм ЄС. При цьому важливим концептуальним підґрунтям виступає державна політика національної пам'яті, що визначає пріоритет популяризації історії України та створення інформаційних, культурних, освітніх і туристичних продуктів як інструментів збереження та відновлення національної пам'яті і регулюється Законом України «Про засади державної політики національної пам'яті Українського народу» (№ 4579-ІХ від 21.08.2025, ст. 7, п. 1.1.).

Збереження об'єктів культурної спадщини на місцях у теперішньому їх стані є одним із пріоритетних завдань органів державної влади й органів місцевого самоврядування та основою для розвитку туристичних центрів і маршрутів до них у майбутньому. «Правові, організаційні, соціальні та економічні відносини у сфері охорони культурної спадщини як одного з головних елементів національних інтересів України з метою її збереження, використання об'єктів культурної спадщини у суспільному житті, захисту традиційного характеру середовища в інтересах нинішнього і майбутніх поколінь» визначаються Законом України «Про охорону культурної спадщини» (№ 1805-ІІІ від 31.10.2025).

Підтримка розвитку туризму лише за рахунок місцевих бюджетів передбачена у чинній редакції Закону України «Про туризм» (№ 324/95-ВР від 15.09.1995, ст. 8, п. 3). Проте, в умовах скорочення фінансових ресурсів місцевих бюджетів внаслідок війни, регіональний туризм продовжує занепадати.

«Системне підвищення якості інфраструктури курортів та рекреаційних територій шляхом виконання комплексної програми поетапного вдосконалення матеріально-технічної бази з використанням можливостей кластерних моделей, державно-приватного партнерства та соціального замовлення» впорядковується за допомогою затвердженої Кабінетом Міністрів України (далі – КМУ) «Стратегії розвитку туризму та курортів в Україні до 2026 р.» (Розпорядження КМУ № 168-р від 16.03.2017).

Поняття «кластер» використовується як інноваційний інструмент розвитку туристичної галузі (за європейським досвідом), що активно застосовується як суб'єктами господарювання, так і органами влади. Однак, в чинному законодавстві України воно поки що «законодавчо не усталене». Таким чином, «відсутність спеціальних нормативно-правових актів щодо діяльності кластерних об'єднань не дає можливості повноцінно регулювати їхню діяльність на даному етапі» (Семенова, 2019, с. 170).

Реалізація прав і свобод людини відповідно до європейських стандартів закладена в основу «Національної стратегії зі створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 р.» (Розпорядження КМУ № 366-р від 14.05.2021), що забезпечує «безбар'єрний доступ до культурних послуг, цінностей, спадщини та інформації про них».

У «Стратегії розвитку культури в Україні на період до 2030 р.» (Розпорядження КМУ № 293-р. від 28.03.2025) (далі – Стратегія) зазначено, що: «В Україні часто культурну спадщину сприймають як архаїчний, витратний сектор, а не як ресурс для економічного розвитку, інновацій та міжнародної співпраці. [...] Без зміни підходу Україна втрачає можливості використовувати культурну спадщину як стратегічний актив, що міг би працювати на економіку та національну безпеку». Згідно Стратегії, в умовах війни критично необхідно створити єдину загальнодержавну програму захисту всієї історичної та культурної спадщини, адже відсутність комплексного підходу, належного фінансування й координації призводить до неефективного контролю, збереження та використання пам'яток.

На потребу суспільства за ініціативою Міністерства розвитку громад та територій України було розроблено концепцію проекту меморіалізації місць пам'яті сучасної російсько-української війни – «Єдиного маршруту місцями пам'яті», що поєднує культуру, історичну пам'ять та державну політику. Також було запущено національний проект місцями сучасної історії «Маршрути пам'яті» (Маршрути пам'яті, 2025). Пілотний проект «Київщина. Місця пам'яті», реалізований у громадах Київської області (Бучанській, Бородянській, Гостомельській та Ірпінській), став основою для масштабування практик меморіалізації пам'яті про війну в інших постраждалих регіонах (Київщина. Місця пам'яті, 2024).

Для розвитку туристичної інфраструктури та ефективного управління туристичною галуззю Державним агентством розвитку туризму України розроблено і врегульовано КМУ (Постанова КМУ № 754 від 28.06.2024) ведення цифрової платформи – Єдиного туристичного реєстру (Єдиний туристичний реєстр).

Для України, як держави, що знаходиться на перетині ключових торговельних і туристичних шляхів, особливо актуальним є зміцнення добросусідських відносин і поглиблення транскордонної співпраці в умовах сучасних викликів та європейського вектору розвитку, згідно з «Державною програмою розвитку транскордонного співробітництва на 2021–2027 рр.» (Постанова КМУ, № 408 від 14.04.2021).

Транскордонне співробітництво є важливим інструментом для стимулювання і впровадження інновацій, підтримки економічного зростання місцевого та регіонального розвитку, поглиблення взаємодії його суб'єктів. У рамках транскордонного співробітництва, що ведеться з 1993 р., на території України утворено дев'ять єврорегіонів – Буг, Верхній Прут, Дністер, Дніпро та ін. При цьому п'ять єврорегіонів утворено з державами – членами ЄС (Республіка Польща, Словацька Республіка, Румунія, Угорщина).

Як приклад, можна навести деякі кластери, зокрема туристичні, у суміжних з Україною регіонах Польщі, Румунії та Словаччини у сферах, пов'язаних з основними напрямками діяльності кластерів у відповідних областях України в рамках транскордонного регіону Львівської (кластер сільського зеленого туризму Сколівщини); Івано-Франківської (Кластер народних художніх промислів «Сузір'я»); Волинської (Волинський туристичний кластер) областей (Притула, Демедюк, 2020, с. 5).

Створення кластеру водного туризму на Чернігівському Поліссі базувалося на об'єднанні широкого кола партнерів – від бізнесу та освітніх закладів до органів влади, участь яких зумовлена їхніми ресурсами та управлінськими повноваженнями (Трачук, 2025, с. 193–194), а відповідну програму розвитку було схвалено Комітетом Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму (Засідання Комітету, 2015).

На сьогодні Чернігівський кластер водного туризму «Чернігів європейський» пропонує: екскурсії на плотах по річках Десні, Сейму та Снову, спортивний, рибальський, мисливський, тематичні сплави; оздоровчі мандрівки по диких місцях, по історичних містах Чернігівщини (м. Новгород-Сіверський, м. Чернігів) та ін. (Сплави на плотах).

Кластер водного туризму області може бути доповнений археологічними реконструкціями човнів антів та сіверян в складі регіонального кластеру археопарку з використанням пам'яток матеріальної та духовної спадщини населення Чернігівського Полісся.

Відповідно до «Державної стратегії регіонального розвитку на 2021 – 2027 рр.» (Постанова КМУ № 695 від 05.08.2020, завд. № 17–22 за напрямом «Туризм»), відновлення конкурентоспроможності регіональної економіки України пов'язується з розвитком туристично-рекреаційного потенціалу через створення безпечної інфраструктури, цифровізацію, формування локальних брендів і реалізацію регіональних програм. Відновлення пошкодженої/знищеної внаслідок збройної агресії РФ культурної спадщини можливе завдяки просуванню об'єктів, що можуть бути включені до світової спадщини ЮНЕСКО.

Отже, зважаючи на достатньо міцну законодавчу базу, Україна має всі підстави доєднатися до Європейського кластерного альянсу (European Clusters Alliance), до якого вже входять: 22 національні кластерні асоціації, державні установи або представництва країн; більше 900 кластерних організацій і 150 000 інноваційних підприємств; понад 11 000 університетів, дослідницьких центрів та державних установ.

У міжнародному законодавстві кластерна модель розвитку галузей економіки законодавчо закріплена та активно застосовується. Спираючись європейську кластерну модель розвитку європейської туристично-екскурсійної діяльності, основні складові українознавчої концепції базуються на ключовій ідеї – створення туристичних кластерів у якості інноваційних комплексних туристично-екскурсійних майданчиків «для розвитку існуючих та створення нових бізнес-проектів, проведення спільних

виставок, фестивалів, історичних і археологічних реконструкцій, розробки стратегії просування туристичної пропозиції» (Трачук, 2025, с. 186).

В Україні Аналітичним Центром Industry4Ukraine у 2020 р. розроблений проект рамкової програми «Національна програма кластерного розвитку до 2027: концепція, орієнтири розвитку, рекомендації», що подана на затвердження в Мініекономіки України з метою встановлення керівного документу для всіх стейкхолдерів кластерного розвитку України (Проект національної програми, 2020).

**Українознавча туристично-екскурсійна концепція.** Розробка та апробація Концепції є одним із індикаторів виконання технічних завдань НДР, створюється з метою подолання наслідків російсько-української війни на території Українського Полісся шляхом упровадження у практику туристично-екскурсійної діяльності, а також в освітній процес, інтегрує задокументовані пам'ятки, свідчення руйнувань та елементи культурної й духовної спадщини в маршрути місць пам'яті. Концептуальні засади розпрацьовуються та апробуються у процесі розробки НДР і будуть опубліковані у підсумковій монографії за темою.

Згідно Концепції, подолання наслідків впливу війни можливе за рахунок активного включення територіальних громад у процес відновлення природних, культурно-історичних пам'яток і туристичних ресурсів у постраждалих регіонах, створення туристичних кластерів за підтримки міжнародних та вітчизняних інвесторів і стабілізації їх економічного та людського потенціалу сталого розвитку.

В основу Концепції покладено такі основні завдання: вивчити архівні джерела, історіографічні матеріали та публікації археологічних, етнографічних, фольклорних, етнологічних, соціальних, релігієзнавчих, краєзнавчих, туризмологічних та природоохоронних досліджень Українського Полісся; проаналізувати зібрану інформацію про матеріальні й духовні втрати від російсько-української війни; з'ясувати масштаби руйнувань культурної спадщини по окремих об'єктах/мікрорегіонах/ландшафтах; створити цифрову базу пам'яток, що знаходяться під загрозою руйнування/знищення, або зазнали пошкодження внаслідок впливу військових дій; розробити алгоритми фіксації руйнувань та визначення втрат (охоронна документація, внесення до державних реєстрів втрат культурної спадщини); створити експериментальні туристичні маршрути; підготувати фото-, відео-та аудіоматеріали, тексти екскурсій та карти туристичних маршрутів і подорожей до культурних пам'яток та музеїв Полісся та ін.

Визначальний задум Концепції полягає в розвитку туристично-екскурсійної галузі Українського Полісся на основі інвестиційно-маркетингової моделі «Влада – Бізнес – Університет» (Трачук, 2025, с. 189).

Інноваційні туристичні кластери працюють на основі об'єктів культурної спадщини, туристичної інфраструктури, місцевих бізнесів, проектних і наукових організацій. Туристичний кластер може діяти з одним центром, приміром у м. Коростені, або складатися з кількох археоетнопарків на Київщині, Житомирщині та Чернігівщині, а також на Рівненщині й діяти як комплекс археоетнопарків – «Українське Полісся».

Археоетнопарк є культурно-індустріальним комплексом, що поєднує історичну реконструкцію давніх археологічних знахідок (архео) з відтворенням традиційного побуту, обрядів та звичаїв (етно). Може бути розташований поблизу скупчення культурних пам'яток, навколо яких буде розвиватися інфраструктура, місцеві бізнеси сфери послуг, готельно-ресторанний бізнес, транспортні шляхи, функціонувати музеї, краєзнавчо-туристичні об'єднання, сувенірні виробничі потужності на основі

традиційних ремесел для туристів тощо і управлятися об'єднаною територіальною громадою, акумулюючи фінанси і скеровуючи податки бізнесу на розвиток громади (Трачук, 2025, с. 50).

До прикладу – проєкт туристичного регіонального археопарку біля с. Ульяники Київської області, в якому туристам буде запропоновано відвідати самобутній історико-культурний комплекс, орієнтований на збереження та відтворення культурної спадщини регіону, поєднуючи археологічні експозиції з етнографічними об'єктами та зонами відпочинку на природі. Для розвитку археопарку розроблено інноваційні проєкти ОГ «Товариство Коло-Ра» під назвою «Подорожі до прадавніх хліборобських культур та традицій Східної Європи», а також маршрут музеями України від Львова до Кисва «Трипільська скарбниця» (Трачук, 2025, с. 191–192).

Практичний бік втілення Концепції полягає у реалізації досліджень, відновлення й популяризації культурної спадщини Українського Полісся із залученням вітчизняних та закордонних університетів, центральної і місцевої влади та інвестицій у розвиток туристичного бізнесу.

У зв'язку з обмеженням обсягу статті подаємо лише деякі концептуальні аспекти.

**Археологічні аспекти.** Більшість археологічних об'єктів в Україні не має належного статусу та захисту, тому в умовах війни необхідні системний моніторинг, фіксація втрат, розробка алгоритмів збереження та підготовка облікової документації.

**Аспекти археопарків та історичної реконструкції.** Світовий досвід створення археопарків демонструє їхню наукову, освітню та економічну ефективність завдяки достовірному відтворенню історичного минулого українського народу і залученню відвідувачів та інвесторів (Трачук, 2025, с. 49). В Україні цей потенціал, зокрема на Поліссі, використовується недостатньо, хоча історична реконструкція є важливим інструментом популяризації культурної спадщини та розвитку туризму (Посохов, с. 132; Климистий, с. 136).

Як приклад успішного проєкту можна запропонувати ознайомитись із науковою історико-краєзнавчою експериментально-археологічною реконструкцією туристичного шляху «Від древлян до полян» у 6 частинах поліськими річками (р. Уж, р. Прип'ять, р. Дніпро) «від древлянського Іскоростеня до давнього серця полян – Києва», що була здійснена у 2020 р. за участі А. Петраускаса, С. Переверзева, С. Хоменка, Ю. Халіманчука, І. Смагіна, В. Антоноука та ін. (Від древлян до полян, 2020, Част. 1–6).

У 2022 р. у колективній монографії «Древлянські гради» (А. Петраускас, О. Тарабукін, С. Хоменко) були опубліковані матеріали сучасного стану збереженості та дослідженості середньовічних городищ в межах Житомирського району, зібрано результати археологічних розкопок і розвідок з використанням результатів проведеної ретельної аерофотозйомки, що дозволяє досить детально представити сучасний стан оборонних майданчиків, ровів, валів та інших елементів укріплень городищ, а також зафіксувати ушкодження, які виникли на пам'ятках за останній період. Їх можна використати при розробці майбутніх екскурсійних маршрутів (Петраускас, Тарабукін, Хоменко, 2022).

**Релігійно-історичні аспекти та етнорелігійна реконструкція.** Унікальна духовна культура Українського Полісся, що зберегла архаїчні вірування завдяки природній ізоляції, є важливим елементом національної ідентичності, однак в умовах війни перебуває під загрозою зникнення та потребує належного наукового осмислення (Лозко, 2024, с. 23–35). Подолання історичних упереджень і введення в науковий обіг

результатів досліджень сприятиме збереженню та відновленню духовно-культурної спадщини поліщуків.

Сучасна наукова етнорелігійна реконструкція язичницького календарного циклу була здійснена професоркою Г. Лозко на матеріалі вірувань поліщуків: весняний (Лозко, 2025a) і літній (Лозко, 2025b) цикли; а також реконструйовано поліський обряд «Щоб війна закінчилася» в етнографічних записах А. Шкарбана (Лозко, 2025).

**Соціально-психологічні аспекти.** При розгляді психологічного стану мешканців Українського Полісся в умовах повномасштабної війни, використовується категорія «соціальна травма», яку розглядаємо крізь призму специфіки виявів традиційного родинного та духовного життя у час війни, зокрема через екзистенційний вимір переживань мешканців регіону, пошук шляхів релаксації і подальшого витіснення травми на маргінес життєвих і мислительних практик. Досліджувати соціальну травму і її наслідки особливо важливо в екстремальних умовах воєнного часу. Внаслідок війни виникли нові різновиди соціальної травми, зміни у міжособистісних, міжгрупових відносинах, трансформації ціннісних орієнтацій поліщуків (Ятченко, Клименко, 2025).

**Туристично-екскурсійні аспекти.** Концепція передбачає використання наслідків війни для розвитку краєзнавчого та воєнно-історичного туризму через створення екскурсій, туристичних маршрутів, інформаційних матеріалів і цифрового контенту, що відповідає суспільним запитам і сприяє економічному розвитку. Водночас вона акцентує на необхідності моніторингу стану культурної спадщини, фіксації завдань збитків і залучення громадськості до її збереження та відновлення.

Туристичні маршрути (одноденні тури) Київщиною розроблені студентами 3 курсу кафедри країнознавства та туризму під керівництвом І. Винниченка у 2025 р.: «Шлях незламності: історія, пам'ять та культура Київщини» (Д. Добровольська); «Київщина. Шлях стійкості»: місця пам'яті, бойові локації та документальна історія лютого-квітня 2022 р. (Д. Мирошніченко); «Екстрим Київщини» (Н. Гончаров); «Північний щит України»: шляхами опору (В. Самборський) та ін. Також студенти 1 курсу брали участь у фіксації даних про руйнування нерухокої культурної спадщини (А. Григоржевська, К. Мартинова, С. Магійчук, Д. Омельченко, Т. Стеценко та ін.) (Винниченко, Отрошко, 2025, с. 90).

Водні туристичні маршрути Правобережним Поліссям були розроблені вздовж поліських річок басейну Дніпра – річок Ужа, Прип'яті, Тетерева, Ірпеня та їх приток (О. Трачук, І. Винниченко, Л. Отрошко) та побудовані на основі історичних торгово-економічних шляхів (Матеріальні і духовні втрати, 2026, с. 103–111).

**Інклюзивні аспекти.** Наукові підходи до інклюзивного туризму передбачають розробку інноваційних рішень для створення безбар'єрного середовища, адаптацію інфраструктури та впровадження сучасних технологій з урахуванням потреб різних груп населення (Винниченко, Сірук, 2025, с. 6, 10). Оцінка впливу війни на культурну спадщину та впровадження туристично-екскурсійної концепції мають бути відображені в аналітичних документах і використані для розвитку регіональних туристичних кластерів Українського Полісся.

Про розробку концептуальних засад було виголошено доповідь «Розробка туристично-екскурсійної концепції в контексті повоєнного відновлення українського Полісся» (О. Трачук, Г. Лозко, І. Винниченко, Л. Отрошко) на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Наука і освіта України в умовах російсько-української війни: виклики та завдання в контексті національної безпеки та післявоєнної відбудови» (Дрогобич, 06.03.2026 р.).

**Висновки і перспективи подальших розвідок цього питання.** Отже, українознавчою туристично-екскурсійною концепцією передбачено збереження й відновлення культурної пам'яті Українського Полісся шляхом формування нової моделі туристично-екскурсійної діяльності, що інтегрує задокументовані культурно-історичні пам'ятки, свідчення руйнувань та елементи духовної спадщини в Маршрути місць пам'яті. Практичне застосування результатів охоплює рекомендації щодо включення об'єктів до Державного реєстру нерухомих пам'яток, створення туристичних маршрутів для економічної реабілітації місцевих громад, розробку та впровадження кластерної моделі туризму як інноваційної форми розвитку регіонів. При подальшій розробці концептуальних засад створення регіональних археопарків буде використано ключові аспекти: археологічні; етнологічні; етнографічні, релігієзнавчі; туристично-екскурсійні; краєзнавчі, соціально-психологічні; інклюзивні та ін. Можуть бути впроваджені через співпрацю університетів, бізнесу та територіальних громад шляхом створення туристичних кластерів – археопарків на Українському Поліссі й сприяти повоєнному відновленню та збереженню культурної спадщини поліщуків, підвищенню туристичної привабливості регіону та залученню бізнесових інвестицій в Україну.

**Подяка.** Автори висловлюють подяку: директору НДІ українознавства КНУ, доктору філософських наук, професору Р. Додонову за підтримку проекту НДР; завідувачу кафедрою археології та музеєзнавства історичного факультету КНУ, кандидату історичних наук П. Шидловському та завідувачці кафедрою країнознавства та туризму географічного факультету, доктору географічних наук, професорці О. Любіцевій за плідну співпрацю в розробці Концепції; студентам 3 курсу географічного факультету – Н. Гончарову, Д. Добровольській, Д. Мирошниченко, В. Самборському та ін., які розробили туристичні маршрути; студентам 1 курсу – А. Григоржевській, К. Мартиновій, С. Матійчук, Д. Омельченко, Т. Стеценко та ін.), які брали участь у фіксації даних про руйнування нерухокої культурної спадщини Київщини.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

**Буйських, А., Івакін, В., Зоценко, І., Шидловський, П.** (2023). Пам'ятки археології під час війни: польовий досвід та юридичний аспект (на прикладі робіт МАЕ у м. Києві та Київській області у 2022). *Vita Antiqua*, 14, 36–59. URL: [https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/36-59\\_Bujskikh\\_Ivalin\\_Shydlovskiy\\_Zotsenko.pdf](https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/36-59_Bujskikh_Ivalin_Shydlovskiy_Zotsenko.pdf)

**Винниченко, І., Сірук, В.** (2025). Інновації у сфері інклюзивного туризму: від теорії до реалізації. *Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів*, 6(1), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1.-1/11>

**Від древлян до полян.** (Video 2020). *YouTube*. Частина 1: URL: [https://www.youtube.com/watch?v=jM\\_8rWOFml0](https://www.youtube.com/watch?v=jM_8rWOFml0). Частина 2: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jUxXgAZkmQ0>; Частина 3: URL: [https://www.youtube.com/watch?v=jrRQDp\\_5Jys](https://www.youtube.com/watch?v=jrRQDp_5Jys); Частина 4: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rzbXQhGW04M>; Частина 5: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xuCyJNtHgOg>; Частина 6: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iEO4iQv0TYc>

**Єдиний туристичний реєстр.** URL: <https://etr.gov.ua/>

*Засідання Комітету Верховної Ради України з питань сім'ї, молодіжної політики, спорту та туризму про «Зарозси та перспективи розвитку туризму в Україні в умовах військової агресії Російської Федерації (на прикладі Чернігівської*

області)». (2015). Протокол № 10 від 23.02.2015. URL: [https://komspport.rada.gov.ua/news/dijaln\\_komit/zasid\\_komit/protokoly/72904.html](https://komspport.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/zasid_komit/protokoly/72904.html)

**Київщина. Місяця пам'яті.** URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/memory/>

**Килимистий, С. М.** (2019). Історична реконструкція як ресурс подієвого туризму. *Питання культурології*, 35, 137–148. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188801>

**Лозко, Г.** (2024). *Духовно-культурні трансформації українського суспільства. Етнорелігійний вимір*: монографія. Миколаїв: Іліон.

**Лозко, Г.** (2025a). Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: весняний цикл. *Українознавчий альманах*, 36, 93–100. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.12>

**Лозко, Г.** (2025b). Наукова реконструкція язичницького календаря на матеріалі вірувань поліщуків: літній цикл. *Українознавчий альманах*, 37, 103–112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.15>

**Лозко, Г.** (2025c). Поліський обряд «Щоб війна закінчилася» в етнографічних записях Андрія Шкарбана. *Українознавство*, 2(95), 195–207. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/331421>

«Маршрути пам'яті»: В Україні запустили національний проєкт місцями сучасної історії. Комітет з питань гуманітарної та інформаційної політики (2025). *Верховна Рада України*. Опубліковано 08.06.2025. URL: [https://www.rada.gov.ua/news/news\\_kom/263711.html](https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263711.html)

Маршрути пам'яті. *ДАРТ України*. URL: [https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/67614d9b37ee7f274609e605\\_marshrouts.pdf](https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/67614d9b37ee7f274609e605_marshrouts.pdf)

Моніторинг археологічних об'єктів під час війни. *ІА НАНУ*. URL: <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/1219-monitoring-arkheologichnikh-ob-ektiv-pid-chas-vijni>

Перелік історико-етнографічних експедицій. *ДНЦЗКСТК*. URL: <https://kulturapolissia.org.ua/uk/ekspedytsii>

**Петраускас, А., Тарабукін, О., Хоменко, С.** (2022). *Древлянські гради. Городища і замчища Житомирщини*. Вип. 1. Київ; Житомир.

**Посохов, І.С.** (2022). Історичні реконструкції та формування подієвого туристичного продукту країни. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*, 15, 131–138. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-14>

**Припула, Х. М., Демедюк, О.П.** (2020). *Розвиток транскордонних кластерів: досвід Європейського Союзу та перспективи їх функціонування у прикордонних областях західного регіону України (науково-аналітична записка)*. Львів. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20200402.pdf>

Проєкт національної програми кластерного розвитку до 2027. (2020). *Industry4Ukraine* 17.12.2020. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-nacjonalnoyi-programy-klasternogo-rozvytku-do-2027>

**Семенова, М. В.** (2019). Туристичний кластер як інноваційний інструмент підвищення конкурентоспроможності туристичної галузі. *Сучасні проблеми розвитку права та економіки в інноваційному суспільстві*: матеріали II Інтернет-конференції (м. Харків, 29.11.2019). Харків, 167–172. URL: [http://ndipzior.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/\\_29\\_11\\_2019\\_25.pdf](http://ndipzior.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_25.pdf)

Сплави на плотах по річках Десна, Снов та Сейм. URL: <https://desnatravel.com/>

**Трачук, О. В.** (2025). Експериментальна археологія та етнографія в туризмі українського Полісся. *Туризм: міжнародний досвід та національні пріоритети*:

матеріали IV Всеукр. наук.-практ. інтернет-конференції (м. Житомир, 02.05.2025). Житомир: Поліський національний університет, 49–52. URL: [http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP\\_konf\\_2025.pdf](http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP_konf_2025.pdf)

**Трачук, О. В.** (2025). Розвиток інноваційного кластерного туризму в Україні. *Українознавство*, 4(97), 183–200. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/345108>

**Трачук О., Лозко Г., Шидловський П., Винниченко І., Отрошко Л.** (2025). Організаційні заходи щодо реалізації роботи по дослідженню матеріальних і духовних втрат населення Українського Полісся внаслідок російсько-української війни. *Українознавство*, 3(95), 246–271. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/339618>

*Матеріальні та духовні втрати населення Українського Полісся в період російсько-української війни та їх подолання:* матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, НДІ українознавства КНУ імені Тараса Шевченка, 19.02.2026). (2026). Тернопіль: «Джура». URL: <https://drive.google.com/file/d/1GkjYj7Y61Nklp-1E5rUBSMP3DvssurGL/view>

**Ятченко, В., Клименко, О.** (2025). Формоутворення соціальної травми та резильєнтність українського суспільства до травмоутворюючих подій російсько-української війни. *Українознавство*, 3(96), 152–168. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/337228>

**Vynnychenko, I., Otroshko, L.** (2025). Losses of cultural heritage in Kyiv region as a result of the Russian invasion: mechanisms of cultural self-defense. *SKHID*, 7(4), 84–91. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.7412>

**Chu, W., Shydlovskiy, P., Maier, A.** (2025). A revised radiocarbon chronology for the mammoth bone structures and associated features at Mezhyrich, Ukraine. *Open Research Europe*, 5, 198. DOI: <https://doi.org/10.12688/openreseurope.20112.1>

**European Clusters Alliance.** URL: <https://clustersalliance.eu/about>

**Ivanysko, S., Kazakevych, G., Shydlovskiy, P.** (2024). Cultural Heritage in the Russo-Ukrainian War: a Victim in the Conflict. *Complutum*, 35(1), 191–214. DOI: <https://doi.org/10.5209/cmpl.95930>

**Liubitseva, O., Buchko, Z., Patrusheva, L., Kochetkova, I.** (2023). Resource losses to Ukrainian tourism caused by full-scale Russian aggression. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 37(4), 103–125. DOI: <https://doi.org/10.24917/20801653.374.7>

**Shydlovskiy, P., Telizhenko, S., Ivakin, V.** (2022). Archaeological Heritage as a Target During War. *The European Archaeologist*, 74, 36–43. URL: [https://www.ucy.ac.cy/pulp/wp-content/uploads/sites/291/2024/09/TEA\\_Issue-74\\_Autumn-2022\\_final\\_small.pdf](https://www.ucy.ac.cy/pulp/wp-content/uploads/sites/291/2024/09/TEA_Issue-74_Autumn-2022_final_small.pdf)

## REFERENCES

**Buiskykh, A., Ivakin, V., Zotsenko, I., & Shydlovskiy, P.** (2023). Pamiatky arkeoholohii pid chas viiny: polovyi dosvid ta yurydychnyi aspekt (na prykladi robit MAE u m. Kyievi ta Kyivskii oblasti u 2022). [Archeology sights during the war: field experience and legal aspect (on the example of the work of the Monitoring Archaeological Expedition in Kyiv and Kyiv region in 2022)]. *Vita Antiqua*, 14, 36–59. URL: [https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/36-59\\_Bujskikh\\_Ivalin\\_Shydlovskiy\\_Zotsenko.pdf](https://vitaantiqua.org.ua/wp-content/uploads/2023/06/36-59_Bujskikh_Ivalin_Shydlovskiy_Zotsenko.pdf) [in Ukrainian].

**Vynnychenko, I., & Siruk, V.** (2025). Innovatsii u sferi inkluzyvnoho turizmu: vid teorii do realizatsii [Innovations in inclusive tourism: from theory to implementation]. *Konstruktivna heohrafiia ta ratsionalne vykorystannia pryrodnykh resursiv*, 6(1), 4–13. DOI: <https://doi.org/10.17721/2786-4561.2025.6.1.-1/11> [in Ukrainian].

**Vid drevlian do polian** (Video 2020) [From the Drevlyans to the Polyanas] *YouTube*. Part 1: URL: [https://www.youtube.com/watch?v=jM\\_8rWOFmI0](https://www.youtube.com/watch?v=jM_8rWOFmI0); Part 2: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=jUxXgAZkmQ0>; Part 3: URL: [https://www.youtube.com/watch?v=jrRQDp\\_5Jys](https://www.youtube.com/watch?v=jrRQDp_5Jys); Part 4: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=rzbXQhGW04M>; Part 5: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=xuCyJNtHgOg>; Part 6: URL: <https://www.youtube.com/watch?v=iEO4iQv0TYc> [in Ukrainian].

*Yedynyi turystychnyi reiestr* [Unified tourist register]. URL: <https://etr.gov.ua/> [in Ukrainian].

*Zasidannia Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan simi, molodizhnoi polityky, sportu ta turyzmu pro «Zahrozy ta perspektyvy rozvytku turyzmu v Ukraini v umovakh viiskovoi ahresii Rosiiskoi Federatsii (na prykladi Chernihivskoi oblasti)»* (2015). Protokol № 10, 23.02.2015 [«Threats and prospects for the development of tourism in Ukraine in the conditions of military aggression of the Russian Federation (using the example of Chernihiv region)»] URL: [https://komsport.rada.gov.ua/news/dijaln\\_komit/zasid\\_komit/protokoly/72904.html](https://komsport.rada.gov.ua/news/dijaln_komit/zasid_komit/protokoly/72904.html) [in Ukrainian].

*Kyivshchyna. Mistsia pamiaty* [Kyiv region. Places of memory]. URL: <https://kyivregiontours.gov.ua/memory/> [in Ukrainian].

**Kylymystyi, S. M.** (2019). Istorychna rekonstruktsiia yak resurs podiiivoho turyzmu [Historical reconstruction as a resource for event tourism]. *Pytannia kulturolohiï*, 35, 137–148. DOI: <https://doi.org/10.31866/2410-1311.35.2019.188801> [in Ukrainian].

**Lozko, H.** (2024). *Dukhovno-kulturni transformatsii ukrainskoho suspilstva. Etnorelihiinyi vymir: monohrafiia* [Spiritual and cultural transformations of Ukrainian society. Ethno-religious dimension: monograph]. Mykolaiv: Ilion. [in Ukrainian].

**Lozko, H.** (2025a). Naukova rekonstruktsiia yazychnytskoho kalendaria na materialy viruvan polishchukiv: vesnianyi tsykl [Scientific reconstruction of the pagan calendar based on the beliefs of the Polishchuk people: the spring cycle]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 36, 93–100. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.36.12> [in Ukrainian].

**Lozko, H.** (2025b). Naukova rekonstruktsiia yazychnytskoho kalendaria na materialy viruvan polishchukiv: litnii tsykl [Scientific reconstruction of the pagan calendar based on the beliefs of the Polishchuk people: the summer cycle]. *Ukrainoznavchyi almanakh*, 37, 103–112. DOI: <https://doi.org/10.17721/2520-2626/2025.37.15> [in Ukrainian].

**Lozko, H.** (2025c). Poliskyi obriad «Shchob viina zakinchylasia» v etnografichnykh zapysakh Andriia Shkarbana [Polissia rite «So that the war ends» in the ethnographic records of Andriy Shkarban]. *Ukrainoznavstvo*, 2(95), 195–207. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/331421> [in Ukrainian].

Marshruty pamiaty [Routes of memory]. *DART Ukrainy – SATD Ukraine*. URL: [https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/67614d9b37ee7f274609e605\\_marshrouts.pdf](https://cdn.prod.website-files.com/5fe0d678b18d7e19e32c3389/67614d9b37ee7f274609e605_marshrouts.pdf) [in Ukrainian].

«Marshruty pamiaty»: V Ukraini zapustyly natsionalnyi proiekt mistsiamy suchasnoi istorii. Komitet z pytan humanitarnoi ta informatsiinoi polityky. (2025). [Routes of Memory: A national project of places of modern history has been launched in Ukraine]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. Opublikovano 08.07.2025. URL: [https://www.rada.gov.ua/news/news\\_kom/263711.html](https://www.rada.gov.ua/news/news_kom/263711.html) [in Ukrainian].

Monitorynh arkeolohichnykh obektiv pid chas viiny [Monitoring of archaeological sites during war]. *IANANU*. URL: <https://iananu.org.ua/novini/ekspeditsiji/1219-monitoring-arkheolohichnykh-obektiv-pid-chas-vijni> [in Ukrainian].

Perelik istoryko-etnografichnykh ekspedytsii. DNTsZKSTK [List of historical and ethnographic expeditions. State Scientific center for protection of cultural heritage from man-made disasters]. URL: <https://kulturapolissia.org.ua/uk/ekspedytsii> [in Ukrainian].

**Petrauskas, A., Tarabukin, O., & Khomenko, S.** (2022). *Drevlianski hrady. Horodyshcha i zamchyscha Zhytomyrshchyny. Vyp. 1.* [Drevlyansky castles. Fortified sites and castle sites of Zhytomyr region. Issue 1]. Kyiv; Zhytomyr. [in Ukrainian].

**Posokhov, I. S.** (2022). Istorychni rekonstruktsii ta formuvannia podiiivoho turystychnoho produktu krainy [Historical reconstructions and the formation of the country's event tourism product]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, 15*, 131–138. DOI: <https://doi.org/10.26565/2310-9513-2022-15-14> [in Ukrainian].

**Prytula, Kh. M., & Demediuk, O. P.** (2020). *Rozvytok transkordonnykh klasteriv: dosvid Yevropeiskoho Soiuzu ta perspektyvy yikh funktsionuvannia u prykordonnykh oblastiakh zakhidnoho rehionu Ukrainy (naukovo-analitychna zapyska)* [Development of cross-border clusters: experience of the European Union and prospects for their functioning in the border regions of the western region of Ukraine (scientific and analytical note)]. Lviv. URL: <https://ird.gov.ua/irdp/e20200402.pdf> [in Ukrainian].

Proiekt natsionalnoi prohramy klasternoho rozvytku do 2027. (2020). [Draft of the National Cluster Development Program until 2027]. *Industry4Ukraine*. URL: <https://www.industry4ukraine.net/publications/proyekt-naczionalnoyi-programy-klasterного-rozvytku-do-2027> [in Ukrainian].

**Semenova, M. V.** (2019) Turystychnyi klaster yak innovatsiinyi instrument pidvyshchennia konkurentospromozhnosti turystychnoi haluzi [Tourism cluster as an innovative tool for increasing the competitiveness of the tourism industry] *Suchasni problemy rozvytku prava ta ekonomiky v innovatsiinomu suspilstvi: materialy II Internet-konf. (Kharkiv, 29.11.2019)*, (pp. 167–172). Kharkiv. URL: [http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/\\_29\\_11\\_2019\\_25.pdf](http://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/29.11.19/_29_11_2019_25.pdf) [in Ukrainian].

Splyvy na plotakh po richkakh Desna, Snov ta Ceim [Rafting on the Desna, Snov and Seym rivers]. URL: <https://desnatravel.com/>

**Trachuk, O. V.** (2025). Eksperymentalna arkhеolohiia ta etnografiia v turyzmi ukrainskoho Polissia [Experimental archaeology and ethnography in tourism in Ukrainian Polissya]. *Turyzm: mizhnarodnyi dosvid ta natsionalni priorytety: materialy IV Vseukr. nauk.-prakt. internet-konferentsii (Zhytomyr, 02.05.2025)*, (pp. 49–52). Zhytomyr: Poliskyi natsionalnyi universytet. URL: [http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP\\_konf\\_2025.pdf](http://ir.polissiauniver.edu.ua/bitstream/123456789/16974/1/TMDNP_konf_2025.pdf) [in Ukrainian].

**Trachuk, O. V.** (2025). Rozvytok innovatsiinoho klasternoho turyzmu v Ukraini [Development of innovative cluster tourism in Ukraine]. *Ukrainoznavstvo, 4(97)*, 183–200. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/345108> [in Ukrainian].

**Trachuk, O., Lozko, H., Shydlovskiy, P., Vynnychenko, I., & Otroshko, L.** (2025). Orhanizatsiini zakhody shchodo realizatsii roboty po doslidzhenniu materialnykh i dukhovnykh vtrat naseleattia Ukrainskoho Polissia vnaslidok rosiisko-ukrainskoi viiny [Organizational measures for the implementation of work on the study of material and spiritual losses of the population of Ukrainian Polissya as a result of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainoznavstvo, 3 (95)*, 246–271. URL: <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/339618> [in Ukrainian].

*Materialni ta dukhovni vtraty naseleattia Ukrainskoho Polissia v period rosiisko-ukrainskoi viiny ta yikh podolannia: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (Kyiv, NDI ukrainoznavstva KNU imeni Tarasa Shevchenka, 19.02.2026).* (2026).

[Material and spiritual losses of the population of Ukrainian Polissya during the Russian-Ukrainian war and their overcoming: materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference]. Ternopil: «Dzhura». URL: <https://drive.google.com/file/d/1GkjYj7Y61Nklp-1E5rUBSMP3DvssurGL/view> [in Ukrainian].

**Yatchenko, V., & Klymenko, O.** (2025). Formoutvorennia sotsialnoi travmy ta rezylientsii ukrainskoho suspilstva do travmoutvoriuiuchykh podii rosiisko-ukrainskoi viiny [Formation of social trauma and resilience of Ukrainian society to the trauma-forming events of the Russian-Ukrainian war]. *Ukrainoznavstvo*, 3(96), 152–168. DOI: [https://doi.org/10.17721/2413-7065.3\(96\).2025.337228](https://doi.org/10.17721/2413-7065.3(96).2025.337228) [in Ukrainian].

**Vynnychenko, I., & Otroshko, L.** (2025). Losses of cultural heritage in Kyiv region as a result of the russian invasion: mechanisms of cultural self-defense. *SKHID*, 7(4), 84–91. DOI: <https://doi.org/10.21847/2411-3093.2025.7412> [in English].

**Chu, W., Shydlovskiy, P., & Maier, A.** (2025). A revised radiocarbon chronology for the mammoth bone structures and associated features at Mezhyrich, Ukraine. *Open Research Europe*, 5, 198. DOI: <https://doi.org/10.12688/openreseurope.20112.1> [in English].

*European Clusters Alliance*. URL: <https://clustersalliance.eu/about> [in English].

**Ivanyisko, S., Kazakevych, G., Shydlovskiy, P.** (2024). Cultural Heritage in the Russo-Ukrainian War: a Victim in the Conflict. *Complutum*, 35(1), 191–214. DOI: <https://doi.org/10.5209/cmpl.95930> [in English].

**Liubitseva, O., Buchko, Z., Patrusheva, L., & Kochetkova, I.** (2023). Resource losses to Ukrainian tourism caused by full-scale Russian aggression. *Prace Komisji Geografii Przemysłu Polskiego Towarzystwa Geograficznego*, 37(4), 103–125. DOI: <https://doi.org/10.24917/20801653.374.7> [in English].

**Shydlovskiy, P., Telizhenko, S., & Ivakin, V.** (2022). Archaeological Heritage as a Target During War. *The European Archaeologist*, 74, 36–43. URL: [https://www.ucy.ac.cy/pulp/wp-content/uploads/sites/291/2024/09/TEA\\_Issue-74\\_Autumn-2022\\_final\\_small.pdf](https://www.ucy.ac.cy/pulp/wp-content/uploads/sites/291/2024/09/TEA_Issue-74_Autumn-2022_final_small.pdf) [in English].

Стаття надійшла до редакції 23 січня 2026 р.  
Стаття рекомендована до публікації 30.04.2026.  
Стаття опублікована 30.05.2026.